

Ett eller to ord?, s. 26

SPRÅKNYTT

UTGITT AV SPRÅKRÅDET

37. ÅRGANG 2/2009

- Meninger om engelsk i næringslivet, s. 10
- Språkdugnad på Facebook, s. 14
- Når internasjonalisering betyr anglifisering, s. 18
- Semje om loven, usemje om målet, s. 28

Språkrådet

Stortinget

har vedtatt ny språkpolitikk. Det skjedde den 28. april. Den har ett overordnet mål: å ta vare på norsk som et fullverdig og funksjonelt skriftspråk i overskuelig framtid.

Stortinget har altså sluttet seg til det synet at norsk språk er presset. Det har videre sluttet seg til at språket vårt blir mer og mer presset viss vi ikke greier å føre en kraftfull kulturpolitikk. Det er essensen. Skal norsk språk overleve i framtida, må det ha:

- prestisje på sentrale samfunnsområder
- verdi i yrkeslivet
- appell hos de unge

Derfor har Stortinget vedtatt å overvåke utviklinga. I hver stortingsperiode skal Kulturdepartementet presentere en rapport over språkets tilstand. Slik gir Stortinget seg selv muligheten til å vurdere tiltak og korrigerende kurs i egen politikk fjerdehvert år.

Stortinget ønsker at språk skal være et såkalt sektorovergripende politikk-område, slik miljøpolitikk er det. Et spørsmål som angår de fleste etater, ikke bare kultur og utdanning. Strate-

gien ellers må være å bruke norsk når vi kan, engelsk (eller andre språk) når vi må. Vi må som samfunn utvikle parallellspråkkompetanse – evnen til å veksle mellom (et fullverdig) morsmål og (best mulig) fremmedspråk. Får vi dette til, har vi lyktes. Da vil vi høre til på det internasjonale første laget. Får vi det ikke til, havner vi blant B-nasjonene – de landene som verken er velfungerende språklig hjemme eller fulldyktige i engelsk ute. Få der ute bryr seg om hvordan Norge takler denne situasjonen.

Det er førti år siden sist Stortinget hadde språkpolitikk på dagsordenen. I 1980 var det bokmålsrettskrivningen som var temaet. Rettskrivning skal stadig være et tema – og et ansvar for Språkrådet – men hovedsaken på to-tusentallet blir altså språkstrategisk arbeid. Vedtakene i Stortinget våren 2009 markerer at vårt land nå er kommet på linje med resten av Europa når det gjelder språkpolitikk.

Så får vi se da, Peer, ...

Sylfest Lomheim

INNHold 2/2009

AKTUELT

- 6 Intervjuet
- 10 Meningsmålinger om engelsk
- 14 *Poke* eller *dult*?
- 17 Språkbrukeren

INNSIKT

- 18 Språkpolitikk er ikkje alltid språkpolitikk
- 23 Hvorfor skal vi bry oss med særskriving?
- 26 Nysmidde ord
- 28 Den fyrste lova på nynorsk
- 30 Den svenska stormaktstidens språklige överdåd

Redaksjonen tar gjerne imot brev fra leserne. Det kan være kommentarer til artiklene og emner i bladet, interessante ord og uttrykk en har kommet over, nyord, språkspørsmål eller annet. Adressen er: Språkrådet, Postboks 8107 Dep, 0032 OSLO.

Spørsmål: Vi har en diskusjon om dobbeltkonsonant og tre konsonanter etter hverandre. *Gaffel* blir jo til *gaffler* i flertall, men kan en skrive for eksempel *fullt* og *snillt*?

Svar: Hovedregelen er at det i adjektiv som ender på dobbeltkonsonant, skal stå bare én konsonant foran intetkjønnsendelsen *-t*:
trygg – trygt
stygge – stygt
frekk – frekt
snill – snilt

Tilsvarende skulle det ha hett *full* – *fullt*, men det heter *full* – *fullt*.

Grunnen til dette unntaket fra hovedregelen om forenkling av dobbeltkonsonant foran intetkjønnsendelsen *-t* er at formen *fullt* ville ha blitt identisk med intetkjønnsformen av adjektivet *ful*, som betyr 'lur', 'slu'. Det heter altså *full* – *fullt* og *ful* – *fullt*.

Men i bøyningen av verbet *fylle*, som er *fylle* – *fyller* – *fylte* – *har fylt*, står det bare én konsonant foran endelsen *-t*. Når en har *fylt* et glass, er altså glasset ikke *fullt*, men *fullt*.

Spørsmål: Heter det *fersk* eller *ferskt* i intetkjønn? Kan det noen ganger være valgfritt? En regel sier at adjektiver som ender på *-isk*, f. eks. *praktisk*, ikke skal ha *-t* i intetkjønn: *et praktisk hus*. Gjelder dette også for adjektivet *frisk*? Det heter jo *et friskt bad*?

Svar: Hovedregelen for kjønnsbøyning av adjektiver er at de skal ha endelsen *-t* i intetkjønn. Eksempel: *et galt svar*, *et kaldt bad*, *et grunt basseng*; *et ferskt spor*, *et barskt svar*, *et friskt initiativ*, *et lumskt angrep*.

Men adjektiv som ender på etterstavelsen *-isk*, får ikke endelsen *-t* i intetkjønn. Altså: *et praktisk hus*. Adjektivene *praktisk* og *frisk* ender på de tre bokstavene *-isk*, men er likevel ikke sammenlignbare:

praktisk kan deles opp i *prakt-isk*
teknisk kan deles opp i *tekn-isk*
politisk kan deles opp i *polit-isk*
kurdisk kan deles opp i *kurd-isk*

frisk kan ikke deles opp i *fr-isk*
bisk kan ikke deles opp i *b-isk*

Bare den siste typen får *-t* i intetkjønn.

Spørsmål: Hva bruker man om kvinner som heter det samme som sin mor? *Junior*, *II*, *d.y.*? Eller om kvinner som heter det samme som sin datter? *Senior?*, *d.e.*?

Svar: Det er neppe tradisjon i norsk for å bruke *senior*, *junior*, *d.y.* og lignende om kvinner, men vi kan ikke se noen avgjørende hindringer for å gjøre det.

LESERSPØRSMÅL

Spørsmål: Verbet *å hensynta*, som betyr det samme som *å ta hensyn til*, virker litt konstruert på meg. Har jeg rett i det?

Svar: Du har rett i at *å hensynta*, *hensyntatt* og *hensyntaking* virker konstruerte og boklige. De brukes nok først og fremst av jurister, fortrinnsvis i skrift, men er sikkert overtatt av andre som kanskje synes at slike formuleringsmåter høres mer prestisjebringende ut.

Eksempler på parallelle uttryksmåter er *muliggjøre* (istedenfor *gjøre mulig*), *vektlegge* (istedenfor *legge vekt på*), *fyllekjøre* (istedenfor *kjøre i fylla*). I slike tilfeller gjelder det ofte å gjøre språket mer uttrykksøkonomisk og iblant også tydeligere og effektivere. En bør heller ikke se bort fra at det i noen miljøer oppfattes som finere med slike «fortettede» sammensetninger enn med løst sammensatte flerordsuttrykk. Men de sammensatte variantene er skriftspråklige og sjargongpregede i varierende grad. *Vektlegge* er nok i bruk i atskillig videre kretser enn *hensynta*.

Spørsmål: Er det riktig å skrive *en av gangen* eller *en ad gangen*?

Svar: Språkrådet har pleid å anbefale *en om gangen*. *En ad gangen* virker ofte i overkant formelt, mens *en av gangen* ikke har vært like akseptert av alle fordi det historisk sett er en forvanskning av *en ad gangen*.

Spørsmål: Uttryksmåten *livene sine*, *livene våre* griper nå om seg i stedet for den formuleringen vi har vært vant til å se på som riktig: *livet sitt*, *livet vårt*. Hva regnes som korrekt språk?

Svar: På norsk har ord for kroppsdele, klesplagg, redskaper og liknende tradisjonelt stått i entall også om de var knyttet til mer enn én person (såkalt distributiv bruk). I tillegg til dine eksempler kunne man nevne slike som «Turistene kom med ransel på ryggen», «De stod med lua i hånda» og «Begge brødrene spilte gitar».

Når vi nå ser flertallsformer brukt, kan dette tolkes som påvirkning fra engelsk, der det for eksempel vil hete «What do we do with *our* lives».

Språkrådet anbefaler å bruke entall i de tilfellene der tradisjonen tilsier det.

Spørsmål: Stadig flere sløyfer endelsen i bestemt form flertall av navn på dyrearter og skriver *tre rein*, *femten elg* og *fem jerv*. Men det blir vel ikke mer riktig av den grunn?

Svar: Det er ikke galt å skrive *tre rein*, *femten elg* og *fem jerv*. Slikt ubøyd flertall, som det kan kalles, er gammelt i språket og forekommer nettopp særlig i forbindelse med artsnavn der en for eksempel ramser opp antall, foruten ved *mann* («skuta gikk ned med femten mann om bord»).

I denne spalten tar vi opp stort og smått om forholdet mellom norske ord og importord, først og fremst engelske.

OVER DOKKA ETTER VANN

Nei, vi snakker ikke om leketøyet *dokke*, men om sjøfartsordet *dokk*. I avløserordspalta denne gangen skal vi vise at gode norske ord kan ligge ganske nær de engelske. Det er ikke snakk om noen vanntett *metode*, bare to huskeregleregler: Sky ikke engelske bilder som duger på norsk, og gjør ikke endelig likhet til en ulempe.

Dokk – mer enn godt nok

Nylig fikk vi spørsmål om hva vi kan kalle *iPod dock* på norsk. Forslaget vårt er å ikke gjøre oppgaven for vanskelig; *iPod-dokk* vil være et framifrå språklig bilde også hos oss. Både det engelske *dock* og det norske *dokk* er gamle lånord (opprinnelig fra nederlandsk eller lavtysk) og betyr så å si det samme. *Dokk* kommer fra sjøfarten med betydningen 'bassenganlegg' og har som mange andre sjøfartsord blitt overført til luftfarten, som 'flyoppstillingsplass'. Hvorfor skal vi gjøre noe unntak for musikkspillere? Ei *iPod-dokk* er noe en setter musikkspilleren i for å lade den eller for å viderekople den til andre anlegg. Det er altså en 'oppstillingsplass', men legger vi ordet *iPod-oppstillingsplass* på tunga, kjenner vi fort at det tar for stor plass. Og prøver vi oss med et ord som *beskriver* mest mulig av begrepsinnholdet, kan vi få ulenkelige ord som *lade- og avspillingsstasjon*. Slike forslag tror vi stiller svakt mot korte og fyndige ord som *dock/dokk*.

Ha godt i godteposen

Ved semesterstart på universitet og høyskoler, på seminar med bedrifta eller i andre sammenhenger kan vi oppleve at noen vil gi oss en pose med ulike småting, oftest reklameartikler. Noen kaller dette en *goodie bag*, men har vi en god avløser på norsk? Vi mener at det ikke er noen grunn til å lete etter andre ord enn *godtepose*, etter som det er det *goodie bag* betyr. Men det er da slett ikke alltid godter i disse reklameposene, vil mange hevde. Nei, men det er det ikke hos de engelsktalende heller. Når engelskspråklige har begynt å legge andre ting i sine «godteposer», er det snakk om kreativ språkbruk og betydningsutvidelse. Hvis vi lar være å utvide den norske godteposen på samme vis, forsvinner hele den billedlige språkbruken. Dersom *goodie bag* på norsk bare blir brukt i betydningen 'pose med reklameprodukt', blir det dessuten tydeligere at «posepushinga» er et reklameframstøt. Det kan altså ende med at verken norsk språk, produsentene eller forbrukerne får i pose og/eller sekk.

Daniel Ims
rådgiver i Språkrådet

– Språket er eit verktøy

■ TEKST: JOHANNE LANDSVERK

– Eg trur mange i næringslivet er opptekne av språk, men meir av språket som ein reiskap enn av språket i seg sjølv, seier Grete Faremo. Som næringslivsleiar har ho sett mykje slett engelsk, men også mykje sunn fornuft.

Ho sit i bistroen i Det Norske Teatret, klar til å svare på spørsmål om språk og språkpolitikk.

– Teatret er som ein heim for meg, seier Grete Faremo. Som dotter av stortingsmannen og målmannen Osmund Faremo fekk ho ofte vere med far sin på

teaterframsyning.

– Kvart år vart Løvebakken mållag invitert til å halde årsmøtet sitt i Det Norske Teatret og kombinere det med teaterframsyning. Og då fekk eg lov til å vere med. Seinare fann eg ein mann her, så tilknytninga til Det Norske Teatret

er sterk, seier Faremo, som har vore både bistandsminister, justisminister og olje- og energiminister.

Mykje slett engelsk

No er den tidlegare arbeidarpolitikaren vald inn i fagrådet for samfunn og høgre utdanning, eitt av dei fire fagråda i Språkrådet.

Faremo har mellom anna vore direktør i Storebrand og direktør for jus og samfunnskontakt i Microsoft. Ho er nestleiar i Hydro-styret, styreleiar i Abelia og nestleiar i styret i Forsvarets forskingsinstitutt. Så bakgrunnen for det nye vervet burde vere solid.

– Eg har ei generell interesse for språk – og for språk som identitet. Eg har vakse opp i ein familie som var oppteken av nynorsk, og det vart eit vanskeleg val å ta då eg begynte på jusstudiet og gjekk over til bokmål. Men eg var 18 år og oppdaga då kor framandt det juridiske språket var. Juridisk terminologi på nynorsk var heilt utilgjengeleg for meg, og det var ingen som kunne rettleie meg, fortel Faremo.

Seinare har det vorte mykje bokmål

«I forretningsverksemd er ein oppteken av kommunikasjon med kunden, og dårleg språk gjer det vanskelegare å byggje opp tillit.»

i jobben, men også mykje engelsk, for Grete Faremo.

– Ja, det har det også. Eg har i grunnen vore interessert i å lære nye språk. Eg jobba i fleire år med utviklingshjelp, der eg brukte engelsk i arbeid. Seinare vart det fem år i Microsoft med engelsk som dagleg arbeidsspråk. Men dette

gjer at eg også har sett mykje slett bruk av engelsk, seier ho.

Mykje sunn fornuft

Ei fersk spørjeundersøking som Språkrådet har fått utført, viser blant anna at det er ein større del av bedriftsleiarane enn av befolkninga elles som meiner at all reklame i Noreg bør vere på norsk. Berre 12 prosent av bedriftsleiarane meiner at bruk av engelsk internt gjer bedrifta meir effektiv, og bedriftsleiarane har også lita tru på at det er noko å tene på å bruke engelsk i reklamen. Faremo er slett ikkje overraska over resultatet.

– I forretningsverksemd er ein oppteken av kommunikasjon med kunden,

og dårleg språk gjer det vanskelegare å byggje opp tillit. For mange bedrifter er det eit spørsmål om den kortaste veg til må-

let: å gjere forretningar. Og her er språket eit av dei viktigaste verkemidla.

Morsmålet er trass alt det språket dei fleste uttrykkjer seg best på.

– Tyder det at du eigentleg meiner det burde vore brukt meir norsk i mange be-

drifter som i dag bruker engelsk?

– Språket er eit verktøy, og mange verksemdar er internasjonalt orienterte. Det blir vanskeleg å seie at dei må gå omvegen om to språk, når det faktisk finst eit språk som er felles for dei involverte. Blind bruk av framandspråk er ingen tent med, men når det gjeld verksemdar

● ● GRETE FAREMO

Grete Faremo er medlem i fagrådet for samfunn og høgre utdanning i Språkrådet

som Telenor, Hydro eller Statoil, som involverer folk frå mange land, må det vere forståing for at andre språk enn norsk kan rekke lengst. Så dette handlar om både òg. Det handlar om bevisst bruk av språk, og her trur eg faktisk det finst mykje sunn fornuft i næringslivet.

Språkrådet bør skape debatt

Faremo trur det er ganske mange både i næringslivet og i offentleg forvaltning som er opptekne av språk, men meir som ein reiskap enn av språket i seg sjølv.

– Det å vere god til å formulere kva du eigentleg står for og kva slags produkt du har, er ein fordel. Næringslivet

på kontrollerande straffereaksjonar.

Ho trur også Språkrådet kan spele ei viktig rolle for å skape debatt i akademia, der norsk språk er under sterkt press.

– Eg trur nok at det er viktig at Språkrådet ikkje let desse miljøa vere i fred.

– *Trur du det er fare på ferde for det norske språket? Direktøren i Språkrådet, Sylfest Lomheim, har stadig vore inne på dette.*

– Eg har lese Lomheim med interesse. Samtidig synes eg han målar eit for negativt bilete av situasjonen. Eg er meir optimistisk. Men eg kan skjønne at det er eit grep ein må ta for å reise de-

● «Næringslivet bør stille krav til språkleg kvalitet, anten du bruker ditt eige morsmål eller prøver deg på eit framand-
 ● språk.»

bør stille krav til språkleg kvalitet, anten du bruker ditt eige morsmål eller prøver deg på eit framandspråk.

– *Er det behov for kompetanseheving når det gjeld språk i næringslivet, som til dømes norsk, engelsk, tysk, fransk?*

– Eg liker ikkje å seie at folk ikkje er gode nok, men her er det absolutt rom for forbetringar. Her trur eg også Språkrådet kan vere med på å provosere og skape engasjement – til dømes ved å gjere denne typen undersøkingar. Det er viktig å få fram fakta.

– *Kva rolle meiner du Språkrådet bør spele når det gjeld språkbruk i norske bedrifter? Bør ein stille større krav?*

– Språkrådet er den heilt sentrale språkrøktaren. Rådet har eigeninteresse av å skape debatt. Du må erkjenne at det er du som må by opp til dans. Men slik røyndomen er i dag, trur eg meir på dei positive og engasjerande verkemidla enn

batten om språk som del av ein sterk kultur.

Liker ideen om språkløv

Språkrådet går inn for at bruk av norsk språk bør lovfestast, og Faremo støttar tanken om ei språkløv.

– Eg er positiv til det generelle spørsmålet om ei språkløv, sjølv om eg ikkje har gått inn i detaljane om kva som bør stå der. Eg trur det høyrer naturleg heime i ein nasjon som har respekt for seg sjølv og er stolt av eigen identitet. Eg meiner det er mange gode sider ved ei språkløv.

– *Trengst det også lovreglar for å sikre norsk i reklame og marknadsføring?*

– Det eg ser eit behov for, er at ein lovfestar retten til å få informasjon om grunnleggjande rettar på norsk. Då vi gjennomførte EØS-regelverket innanfor einskilde delar som galdt forsikring, var

vi opptekne av det. Slike behov er det viktig å ta vare på. Men å krevje at all reklame skal vere på norsk, som til dømes reklame for mobiltelefonar eller iPod, synest eg er å gå for langt. I næ-

sisjonar på nynorsk, så du kan berre tenkje deg kor uvant det var for byråkratane å få det kravet. Eg fekk utruleg mange reaksjonar, både positive og sinte, seier Faremo. Ho fortel at dette

-
- «Eg ser eit behov for å lovfeste retten til å få informasjon om grunnleggjande rettar på norsk.»

ringslivet tenkjer ein gjerne igjennom kundegruppene, og det avgjer om reklamen skal vere på norsk. Til dømes er bedrifter som vel å avgrense sitt sal til Internett, sannsynlegvis veldig klare over at dei rettar tilbodet sitt mot ei avgrensa kundegruppe.

– *Du var i mange år direktør i Microsoft Norge. Kva politikk har eit selskap som Microsoft når det gjeld omsetjing av programvare til norsk?*

– Det kan vere forskjell på korleis selskapa har rigga seg til. Det kostar å omsetje til andre språk. Microsoft bruker ganske mykje pengar på omsetjing, og det er det forretningsmessige som ligg til grunn. Akkurat i den næringa kan Noreg ha stor sjølvtilitt, for folk i Norden er mellom dei ivrigaste i verda til å bruke ikt. Dei nordiske landa er gode marknader, og difor har nordiske språk også eit stort rom i eit selskap som Microsoft.

Nynorskkrav sette sinna i kok

Faremo trur meir på frivillig engasjement enn på tvang, også i spørsmål om nynorsk. Men likevel har ho fått heidersnål frå Noregs Mållag for sitt bidrag til nynorsken.

– Det var fordi eg som justisminister kravde at byråkratane mine skulle skrive budsjettproposisjonen på nynorsk. Justisdepartementet låg heilt i botnskikket når det galdt meldingar og propo-

førte til større engasjement kring språk enn det hadde vore nokon gong i departementet.

– Nettopp difor syntest eg det var moro å få fram det dokumentet. Og det avdekte at det var fleire byråkratar som ikkje beherska begge målformer. Eg skulle gjerne sett at fleire leiarar skjønte kva for verkemiddel dei kan spele på for å auke interessa for språk. For den erfaringa var interessant.

– *Til slutt: Har du nokon kjepphestar når det gjeld språk?*

– Ein kjepphest er å prøve å reinske ut alle hjelpeorda, som eg kallar dei, og innskotne leddsetningar som ikkje er naudsynte. Der hjelper forresten nynorskbakgrunnen godt på, men eg syn- dar vel eg som andre. Innanfor jus blir ein trenna opp til å leggje vekt på presist språk. Så summen av eit presist juridisk språk og nynorsk blir ikkje så verst, sjølv om det kjem ut bokmål i andre enden!

Meningsmålinger om engelsk

■ DAG FINN SIMONSEN

Språkrådet har fått undersøkt hva et representativt utvalg av bedriftsledere og publikum mener om engelsk i norske bedrifter og i markedsføring. I tillegg er ti bedriftsledere dybdeintervjuet om de samme temaene.

Hvor viktig er engelsk i bedriftene? Generelt anser bedriftsledere engelsk som lite viktig for virksomheten. Hele 72 prosent mente at engelsk ikke fremmer bedriftens effektivitet. Over 70 prosent så på engelsk som lite viktig i styrepapirer, på styremøter, i kommunikasjon mellom ansatte, på interne møter og i brev og e-poster til ansatte. I forbindelse med kontakt utad ble engelsk vurdert som noe viktigere (på hjemmesidene, i brev og e-poster til kunder og leverandører og i møter med eksterne), men også her var det enda vanligere å mene at engelsk ikke er viktig, eller lite viktig.

Bare en fjerdedel av utvalget av bedriftsledere mente at andre språk enn engelsk og norsk er viktige. Vel en tredjedel sa seg enig i at engelsk er blitt *viktigere* de siste fem årene. Men også i de bedriftene som har dattervirksomheter eller hovedkontor i utlandet, er norsk det dominerende arbeidsspråket i så mange som 85 av 100 tilfeller.

Liten tro på effekten av engelsk, atskillig skepsis til bruken

Folk flest tenker ikke over hvilket språk reklamen er på, og bryr seg heller ikke så mye om dette. Skjønt 38 prosent helst

opp søker butikker med reklame på norsk, hadde på den annen side 87 prosent aldri unnlatt å kjøpe en vare fordi reklamen var på engelsk. Nesten tre av fire var ikke enig i at engelsk får varen til å virke mer *raffinert eller eksklusiv*, og hele 93 prosent var uenig i at engelsk gjør reklamen mer *troverdigg*. Spørsmål om visse merkevarer viste ellers en klar sammenheng mellom navn eller opphavsland og vurderinger av hvor egnet varen er for reklame på norsk og engelsk (for eksempel norsk for Kvikk Lunsj og engelsk for Coca-Cola).

Mens 68 prosent av bedriftslederne ikke anså at engelsk fremmer økt salg for deres del, mente 75 prosent i befolkningen det samme for bedrifter generelt. På den annen side var det noen flere i befolkningen som mente at engelsk *har* salgseffekt. I begge grupper mente et stort flertall at folk flest ikke blir mer påvirket av reklame på engelsk enn av reklame på norsk.

I befolkningen er 42 prosent likegyldige til engelsk i reklame, mens 20 prosent er positive og 36 prosent negative. I synet på om det brukes for mye engelsk, var bedriftslederne delt på midten, mens det i befolkningsutvalget var fire av ti som mente ja og nesten seks av ti som mente nei. Og mens hele 62 prosent av bedriftslederne sa seg enig i at norsk bør benyttes i all reklame og markedsføring i Norge, mente noen færre, 51 prosent av befolkningen, det samme.

Ikke språkpolitikk, men omdømmebygging

I dybdeintervjuene med ti ledere i større norske bedrifter kom det fram at bruken av engelsk avhenger av eierstruktur, graden av internasjonal virksomhet, de ansattes nasjonalitet, stillingsbeskrivel-

sene og hvem man henvender seg til. Engelsk brukes særlig på konsernnivå, i finansavdelinger, i forbindelse med helse, miljø og sikkerhet (når mange ansatte ikke kan norsk), på skandinavisk nivå (ofte) og som arbeidsspråk blant teknikere og spesialister. Engelsk er blitt viktigere de siste fem årene og vil bli enda viktigere.

Engelsk forretningspråk skaper relasjoner, åpner dører og letter rekruttering av utenlandsk arbeidskraft. Men nasjonalt orienterte selskaper bruker norsk internt og overfor et norsk publikum, mens globalt orienterte selskaper veksler mellom norsk og engelsk etter målgruppe. Generelt fremmer godt språk og språklig kompetanse effektiviteten, blant annet i kundedialogen, i forbindelse med helse, miljø og sikkerhet og ved kompetanseoverføring.

Ni av de ti bedriftene har ingen språkpolitikk. Ledere bestemmer og påvirker i stor grad språkbruken innenfor sitt område. Internt vil språkkompetansen trolig heves automatisk med neste generasjon. De ti lederne trodde ikke at reklame på engelsk gir økonomisk effekt, og avviste at det hører til bedriftenes samfunnsansvar å ha en politikk som ivaretar norsk og sikrer språklig kvalitet. De mente for øvrig at det var uklart hva som ligger i «språkpolitikk» for bedrifter.

.....

Dag Finn Simonsen er seniorrådgiver i Språkrådet.

En lengre versjon av denne artikkelen er lagt ut på Språkrådets nettsider.

Språksamarbeidet i Norden

Nordisk ministerråd har omorganisert det nordiske språksamarbeidet for å sikre språkfelleskapet i Norden. Nyordningen trådte i kraft 1. januar 2009, og det blir særlig satset på å styrke kjennskapet til nabospråk blant barn og unge. Den nye organisasjonen inviterer til et bredt samarbeid mellom aktører særlig på utdannings- og kulturområdet og blant barne- og ungdomsorganisasjoner. Omleggingen er satt i verk fordi språkforståelsen i Norden har blitt gradvis dårligere de siste 30 årene, til tross for at arbeidsmarkedet og næringslivet i regionen blir stadig mer samordnet.

– De skandinaviske sprog er et væsentlig fundament i det nordiske samarbejde, og vi nordboer er bundet sammen af vore beslægtede sprog. Så langt som mulig bør vi anvende vore egne sprog landene imellom, uttaler Nordisk ministerråds generalsekretær Halldór Ásgrímsson.

Det er især finner og islendinger som har vansker med de skandinaviske språkene, men også svensker og dansker har problemer med å forstå hverandre.

Namn på dyr og planter

Artsdatabanken, ein nasjonal kunnskapsbank for biologisk mangfald, er i gang med å lage ein namnebase med norske og vitskaplege namn på dyre- og planteartar som lever i Noreg. Namna som skal inn i basen, er no sende ut på høyring.

Opggåva til Artsdatabanken er å dokumentere artsmangfaldet i Noreg. I informasjonen på nettsidene til Artsdatabanken heiter det at norske namn er ein viktig reiskap for å skape meir interesse og engasjement for biologisk mangfald.

Artsdatabanken har laga ei raudliste over artar som er truga og står i fare for å døy ut. På raudlista står 3886 artar som kan forsvinne fordi leveområda deira blir borte. 1988 artar er direkte utryddingstruga. Blant plantene på raudlista er *skaftvejblom*, *dunmjølke*, *huldretorvmose* og *marisko*.

Foto: © Anthony Hill / Scampix

Sakprosakanon for skolen

Landslaget for norskundervisning har i samarbeid med Språkrådet kåret 45 tekster til en sakprosakanon for norskfaget i ungdomsskolen og den videregående skolen. Tekstene spenner fra 1700-tallet til i dag. Lista over tekster dekker flere sjangre og andre fagområder enn det som har vært vanlig i norsklæreverkene i dag. Lista omfatter blant annet reiseskildring, krigsreportasje, samfunnsvitenskapelige fagtekster, partiprogram, blogg, opprop, SMS og offentlige dokumenter. Blant forfatterne er Eilert Sundt, Aasmund Olavson Vinje, Toril Moi, Gro Harlem Brundtland og Mads Gilbert. LNU planlegger å gi ut tekstene i egne bøker. Det skal også lages et nettsted om sakprosa i skolen, rettet mot lærere og elever og mot lærerutdanningen.

2500 språk er i ferd med å forsvinne

Unesco har lansert ei ny netteneste om utryddingstruga språk. Ifølge FNs kulturorgan Unesco risikerer ikring 2500 språk i verda å døy ut. Dei tre siste generasjonane har heile 200 språk forsvunne, og 200 språk blir i dag tala av færre enn 10 personar. Til den siste gruppa høyrer livisk, eit språk som er i slekt med finsk. Det skal i dag vere morsmålet til ein einaste person i Latvia.

Som eit steg i kampen mot språkdøden presenterte Unesco nyleg ein ny versjon av atlaset sitt over truga språk. No finst det også i elektronisk versjon, og det kan oppdaterast kontinuerleg. Det arbeidet kan også utanforståande vere med på. 30 lingvistar har arbeidd med det nye atlaset, «UNESCO Interactive Atlas of the World's Languages in Danger».

Stortingsmelding om språkpolitikk

Familie- og kulturkomiteen på Stortinget kom i vår med sin innstilling om St.meld. nr. 35 (2007–2008) *Mål og mening. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk*. I skrivende stund er datoen for stortingsbehandlingen av meldingen fastsatt til 28. april. Du finner oppdatert informasjon på Språkrådets nettsider.

Godt sagt

Albania hadde Kina som sin nærmeste, og etter hvert eneste allierte, etter bruddet med Moskva i 1960. Men også med kineserne brøt Hoxha sin allianse etter at Mao Zedong døde i 1976. For da ble også kineserne revisjonister, og Albania var dermed det eneste land i verden som gikk i takt.

Journalist Per Egil Hegge i Aftenposten 23.1.2005

Poke eller dult?

■ DANIEL IMS

Nettsamfunnet *Facebook* blei til på Harvard-universitetet i 2004 og har sidan gått som ei farsott over verda.

Da Facebook for alvor fengde her til lands våren 2007, var nettstaden berre engelskspråkleg, men det siste året har det komi versjonar på spansk, fransk, tysk, russisk – og egne versjonar på bokmål og nynorsk. Noko som gjer omsetjingane av Facebook spesielle, er at dei blir laga på dugnad av medlemene. Sjølve namnet blir ikkje omsett, men det uformelle «fjesbok(a)» er bruka ein del.

Is-tida

Facebook-medlemene registrerer seg med ein profil og kontaktar kvarandre

ved hjelp av ymse funksjonar. I starten var alle menyar og faste setningar (grensesnittet) på engelsk, mens ein elles skreiv på det språket ein ville. Eit unntak frå valfridomen var statuslina, der namnet på brukaren og ordet «is» var faste element. På engelsk går dette greitt, anten framhaldet gjeld tilhald («NN is in Tromsø») eller gjeremål («NN is writing»). Men med framhald på andre språk blei det nokså klønete, t.d. «Daniel Braut is på veg inn i ei sidegate». Mange såg seg leie på dette og skipa ei gruppe på Facebook som kravde å fjerne «is» frå statuslina. Etter kvart fekk

dei viljen sin, og ikkje lenge etter kom tilbodet om å ta i bruk versjonar av fjesboka på andre språk enn engelsk.

Omsetjing på dugnad

Fjesbokkingane kan leggja ein omsetjingsfunksjon til brukarkontoen sin, og så omset dei på dugnad ved å koma med framlegg som blir drøfta og røysta på. Somme meiner denne framgangsmåten er eit demokratisk føredøme, andre meiner han er ei følge av latskap

ikkje anna enn ein virtuell variant av å priikka nokon på skuldra), har på nynorsk blitt til «dult», mens fleirtalet av bokmålsbrukarane har valt å halda fram med «pokinga». På engelsk brukar ein verbet «tag» om det å namngi ein annan Facebook-medlem i eit fotoalbum – det har blitt til det norvagiserte «tagge» på bokmål, men til «merkje» på nynorsk. Bruken av særskilde norske ord i omsetjinga kan by på problem når det engelske ordet krev ulike omsetjingar i

«Nynorskbrukarane vel fleire stader norske ord der bokmålsbrukarane held på dei engelske.»

og gjerugskap hos Facebook-eigarane. Uansett har både bokmål og nynorsk no fått eigne versjonar etter innsatsen frå høvesvis 6173 og 1719 omsetjarar (mars 2009). Enda omsetjarane berre er eit utval av språkbrukarane, er det interessant å sjå på løysingane som fleirtalet har komi fram til.

Skilnader på fjesbokmåla

I begge skriftmåla våre er det ein del variasjon i formverket. På nynorsk er valet mellom a-infinitiv og e-infinitiv særleg aktuelt, sidan det er mange infinitivar i menyane. Omsetjarane har nok gjennomført det eine eller det andre i kvart tekststykke, men ikkje nådd allmenn semje. Eit liknande dilemma for bokmål er valet mellom hokjønns- og hannkjønnsending, men spørsmålet melder seg ikkje like ofte som infinitivsvalet i «fjesboken/-a».

Det syner seg interessante skilnader mellom målformene i ordvalet. Nynorskbrukarane vel fleire stader norske ord der bokmålsbrukarane held på dei engelske. Den mystiske syssele som på engelsk ber namnet «poke» (eigentleg

ulike samanhengar. Det å «ha stemnemøte» kan vera ei god omsetjing av det engelske «date», men det høyrest slit-samt ut å «ha stemnemøte frå 1996 til 1998». Jamvel om «dating» òg kan vera ei repetisjonsøving, talar vi heller om å «vera i lag» eller noko liknande på norsk.

Området der ein skriv så alle kan sjå det, kallar dei «wall» på engelsk. På mange språk har ein valt å halda på denne metaforen, slik at valet står mellom «mur» og «vegg». Bokmålsbrukarane skriv på «veggen» til kvarandre. I nynorskversjonen brukar dei eit heilt anna bilete og skriv meldingar på «tavla».

Anten du vil at folk skal skriva på «veggen» din eller «tavla» di, er det stor sjanse for at du kan «leggja / legge til» mange kjende som vener. Ifølgje Facebook sjølv er Noreg eit av landa med flest medlemmer samanlikna med folketallet.

.....
Daniel Ims er rådgjevar i Språkrådet.

ARI BEHN mener kampene mot rivaler har gitt ham språket tilbake.

– Jeg har fått tilbake språket, sier Ari Behn til Dagbladet.

Ari Behn, som mente at han hadde tatt altfor lite til motmæle i mediene.

.....

SKAL FOLK MAKTE å motstå det sterke presset engelsk representerer på så å si alle samfunnsarenaer, så må de ha et forhold til eget språk og innse at det har en verdi i seg selv. Derfor er dette først og fremst et spørsmål om bevisstgjøring. Jeg håper på en bevisstgjøringskampanje som vil vare i flere tiår.

Finn Bergesen jr. til Ordet nr. 1/2009.

.....

«NEWS IN ENGLISH» won't be updated any longer, following Aftenposten's decision to shut down the service in a cost-cutting move. The thousands of stories we've written over the years, however, can still be found in Aftenposten's archive [...]

«Med vennlig hilsen», as the locals would say.

Nina Berglund, Sven Goll og Jonathan Tisdall i Aftenposten Web Desk takker for seg i november 2008, da Aftenposten mente at det ikke lønte seg å gi ut nyheter på engelsk.

.....

MEN DET ER mange dyr i skogen, og stor skogmus, som på latin heter *Apodemus flavicollis*, skal nå hete storskogmus. Liten skogmus skal hete småskogmus. Da har Artsdatabanken gått seg vill både i språkstrukturen, småskogen og storskog-

en. For en storskogmus må være en mus som holder til i en stor skog, mens en liten skogmus kan holde til hvor det skal være, til og med i storskogen, hvis den tør. En småskogmus, derimot, holder seg bare i småskogen.

Per Egil Hegge i Aftenposten etter at Artsdatabanken i Trondheim hadde sendt ut 40 000 artsnavn på høring.

.....

HVA MENER VINJE da om tv-meteorolog Terje Alsvik Walløe som – helt usensurert – stadig melder inn sine væmslag på nvestlandet og trønlag og rain i ind'strøk? For ikke å snakke om statsministeren, hvis logoped fremdeles har en lang vei å gå før klienten klarer å få r-er og s-er noenlunde skilt fra hverandre.

Kommentar i Dagens Næringsliv.

.....

HAN ERGRER SEG over sportskommentatorene på TV og over alle mennesker i det offentlige rom som benytter ordene «i forhold til», «forhåndsregel» eller «tøft» [...] Jeg merker at all denne ergringen begynner å ta større og større plass i mitt liv, og jeg frykter at jeg til slutt ikke greier å ta imot mer. Hva bør vi gjøre for å unngå at det skal gå så langt?

Anonymisert innsender til samlivsspalta i A-magasinet (Aftenposten).

AUDHILD
GREGORIUSDOTTER
ROTEVATN,
journalist

Barneskirennet

Kan ord avgjere VM på ski? Petter Nordthug er lett å like. Han går fort på ski. Han er ung og lovande. Han ser ut som Espen Askeladd. Han tilhører ikkje gruppa med mumlesiklende langrennsløparar som motvillig stotrar eit par innøvde ord når medaljen er henta. Nordthug er mannen som fossar fyrst over mål og gaular «Det e så lett! Barneskirenn!» medan konkurrentane kjem etter han som slitne slips.

Alle som stiller på startstreken i VM på ski, er topptrena. Du må ha dagen, du må ha den rette skismurningen, kroppen må vere hundre prosent, og så var det hovudet då. Etter femmila under VM på ski i Liberec uttalte tyskaren Tobias Angerer at «ein går meir med hovudet enn med kroppen under ei femmil». Angerer hadde på førehand fått åtvaringa si. Petter Northug uttalte før femmila at «jeg skal henge til jeg dør. Det er bare å ha hjertestarteren klar». Northug vann.

På siste etappen under stafetten ropte Northug til Tysklands ankeremann Axel Teichmann i det tyskaren prøvde seg på eit lite rykk: «Dette er perfekt fart for meg.» Den same Northug la så inn turbogiret og sikra Noreg eit stafettgull. Og igjen leverte Northug dei verbale varene: «Æ ska gå sisteetappen på stafetten til æ blir 40.»

Kan språket ha makt til å psyke ut konkurrentane? Kan ei setning avgjere om du klarer å ta ut det vesle ekstra, eller motsett: at du får ein mental knekk og ikkje når til topps?

Noregs nye superstjerne i langrennssporet har i alle fall vist at det ikkje er ei ulempe å vere topptrena både i kropp og i evne til å formulere seg. Om alt er like planlagt er vel tvilsamt, men effekten er stor sjølv om det er spontant.

Språk er makt. Petter Nordthug si evne til å formulere seg har no fått eit eige ord: *northugsk*. Det er evna til å uttale seg arrogant (men arrogant med grunn).

Ordet «barneskirenn» har glidd inn i det norske språket med spurtfart. Filolog Tone Tryti seier til Dagbladet at særleg ungdom brukar Northug-sitat som låneord for å krydde språket.

Eg kan ikkje hugse sist ein idrettsutøvar skapte ein liknande språkmote.

VM er over. Northug var best, med sine tre gullmedaljar. Til og med Oddvar Brå må no vedgå at barneskiløparen har vorte ein skikkeleg skiløpar. Og Petter Northug er berre 23 år. Vi har mange herlege språkaugeblikk å sjå fram til.

Northug seier det sjølv sagt best sjølv: «Kæm e kongen?»

Foto: © Pixtal / Scampix

Språkpolitikk er ikkje alltid språkpolitikk

■ RAGNHILD LJOSLAND

Eit høgaktuelt tema i den språkpolitiske debatten i Noreg dei siste åra har vore tilhøvet mellom norsk og engelsk. Mange er uroa for at det norske språket vil tape domene til engelsk, det vil seie at engelsk kjem i bruk på heile samfunnsområde som før har vore norskspråklege.

Eit område som det har vore peika på, er akademia. Etter andre verdskrigen har engelsk gradvis vorte det mest brukte framandspråket i forskning og høgare utdanning her i landet og i verda elles. Særleg i dei siste 20–30 åra har dette vorte merkbar. Til dømes var nær ni av

ti doktoravhandlingar som vart leverte inn ved universiteta i Oslo, Bergen og Trondheim i 2007, skrivne på engelsk. Det har også etter kvart vorte meir vanleg enn før med undervisning på engelsk, sjølv om norsk utvilsamt er hovudspråket i det meste av undervisninga.

At vitskapsfolk tar del i internasjonale nettverk og brukar framandspråk for å kommunisere med fagfellar, er ikkje noko nytt. I riktig gamle dagar var det latin som hadde denne funksjonen. Men det nye er at universitetssektoren no er open for mange fleire enn før. Store delar av ungdomskulla tar høgare utdanning. Universitetet har vorte ein del av livet til mange fleire nordmenn enn før. Dermed har også spørsmålet om korleis språksituasjonen er, og kvar vi vil med språket i academia, vorte viktigare.

Språkpolitikk i academia

Det finst nokre språkpolitiske retningslinjer å stø seg til for dei som arbeider ved universitet og høgskular. Fram til 2002 stod det ein paragraf i universitets- og høgskulelova som slo fast at undervisningsspråket til vanleg skulle vere norsk. Men i 2002 vart paragrafen strøken, og i tre år framover levde universitets- og høgskulesektoren i eit språkpolitisk vakuum. Frå 2005 byrja det derimot å skje ting, og ei rekkje instansar kom på banen med språkpolitiske initiativ: Både Universitets- og høg-

er nemleg ikkje berre språkpolitikken som avgjer dette. Dei språkpolitiske retningslinjene frå Universitets- og høgskulerådet, Språkrådet, universiteta sjølve og frå regjeringa i *Mål og mening* handlar eksplisitt om språk. Men det finst også annan slags politikk, målsetjingar og avtalar som har konsekvensar for språkbruken, og som *ikkje* er laga som språkpolitikk. Og det er det vi skal sjå nærare på no.

På sida av språkpolitikkdebatten

Vi kan byrje med eit eksempel frå Danmark, ettersom det viser problemstillinga svært tydeleg. Danmark var tidlegare ute enn Noreg med å utarbeide nye språkpolitiske retningslinjer for universitetssektoren. Alt i mars 2003 kom det danske Rektorkollegiet med *Sprogpolitik på de danske universiteter*. Så kom Kulturministeriet med utgreiinga *Sprog på spil* i mai og *Sprogpolitisk redegørelse* i desember 2003. I 2004 kom først Rektorkollegiet med *Internationalisering af de danske universiteter*, så kom Undervisningsministeriet og Videnskabsministeriet med *Redegørelse til Folketinget om styrket internationalisering af uddannel-*

«Fram til 2002 stod det ein paragraf i universitets- og høgskulelova som slo fast at undervisningsspråket til vanleg skulle vere norsk.»

skulerådet og Språkrådet kom med framlegg til språkpolitikk for sektoren, og fleire av universiteta byrja å arbeide med å lage egne språkpolitiske retningslinjer for sin institusjon. Krona på verket så langt er stortingsmeldinga *Mål og mening*, som kom i 2008.

Vil det seie at spørsmålet om kvar vi går, og kvar vi vil hen med språket i academia, no er avklart? Langt ifrå. Det

serne. I 2006 kom den danske regjeringa med *Fremgang, fornyelse og tryghed. Strategi for Danmark i den globale økonomi*. I dei tre dokumenta frå 2003 kan ein sjå ei bekymring for at aukande bruk av engelsk skal få negative konsekvensar for Danmark og for det danske språket. I dei tre dokumenta frå 2004–2006, derimot, er det ei meir ein-sidig positiv haldning til internasjon-

nalisering. Bruk av engelsk vert her sett på som eit godt middel for å oppnå internasjonaliseringsmål. Skilnaden ligg i mandata til dei ulike dokumenta. Mens dei tre første dokumenta er skrivne som språkpolitiske dokument, handlar dei tre siste ikkje om språk, men om internasjonalisering, konkurranse og globalisering. Dei tre første har språkvtitarar med i forfattargruppa, mens dei tre siste ikkje har det. Dette syner at det ikkje berre er reint språkpolitiske doku-

● «Høgare utdanning er blitt lik ei vare, studentane er kundar, og universiteta er bedrifter som kjempar om kundane.»

ment som er relevante for den språklege situasjonen. Det syner også at det ikkje berre er språkvtitarar som avgjer språkpolitikken. Kanskje vert det teke vel så viktige avgjerder i fora der språkvtitarar ikkje er med, og der hovudvekta ikkje ligg på det språklege i det heile.

Slik er det også i Noreg. Sjølv om vi etter kvart har fått ein sunn debatt og gode språkpolitiske initiativ både på nasjonalt plan og ved universiteta, skjer mykje også utanfor desse foraa. Dei viktigaste stikkorda i denne samanhengen, *internasjonalisering* og *konkurranse*, treng ein ikkje leite lenge etter for å støyte på.

Nye ideal

I dei siste tiåra har det vakse fram nye ideal for universitetssektoren. Mens ein på 1800-talet ville bruke universiteta som ein reiskap for nasjonsbygging – ikkje berre i Noreg, men også i andre land – har dette mot slutten av 1900-talet og inn på 2000-talet langt på veg vorte erstatta av idealet om fri konkurranse. Universiteta kjempar mot kvarandre for å komme på toppen av inter-

nasjonale rangeringslister. Øvst ruvar dei vidkjende engelske og amerikanske universiteta, og norske universitet har så langt aldri vore å finne heilt på toppen. Men det tyder ikkje at ein ikkje kan sikte dit. Til dømes er NTNU ikkje snauare enn at dei har sett seg som mål å komme inn på rangeringslistene som eitt av dei ti beste teknisk-naturvitenskaplege universiteta i Europa. Og universitetet sin strategi fram mot 2020 har like godt fått namnet «NTNU 2020: In-

ternasjonalt fremragende».

Konkurransen gjeld både forskning og undervisning. Høgare utdanning er blitt lik ei vare, studentane er kundar, og universiteta er bedrifter som kjempar om kundane. Dette er utdanningsmarknaden. Som på andre marknader skal det vere mest muleg fri flyt på utdanningsmarknaden òg. I GATS-avtalen – ein avtale gjennom Verdsbanken om handel med tenester, som Noreg er med i – er høgare utdanning definert som ei handelsvare. Noreg er dessutan også med i Bologna-avtalen. Det er ein avtale mellom ei rekkje europeiske land, som skal gjere det lettare for studentar å reise til dei andre avtalelanda for å ta utdanning. Som ledd i Bologna-avtalen fekk vi i Noreg ein ny gradsstruktur, der lågare grad fekk namnet «bachelor», mens høgare grad vart heitande «master». Ideen bak Bologna-avtalen er at avtalelanda skal utgjere eitt einskapleg område for høgare utdanning, der studentane kan reise fritt og «shoppe» litt utdanning her og litt der. Dei skal kunne velje og vrake og setje saman dei beste delane til den utdanninga som

passar dei best. Og det er då universiteta må vere på banen for å kapre «kundane», det vil seie dei flinkaste, helst, av dei mobile studentane.

Den språklege kvardagen

Men korleis skal Bologna-avtalen fungere språkleg? Skal dei mobile studentane lære seg språket i landet dei kjem til? Kan ein vente seg det når dei kanskje berre skal vere der eit halvt eller eitt år og dei i tillegg har tidspress på seg for å fullføre bachelorgraden sin på berre tre år? Eller skal ein heller satse på å bruke eit fellesspråk som «alle» kan – altså engelsk? Kva ligg i ordet «internasjonalisering»? Skal det vere noko fleirkulturelt og mangfaldig? Eller tyder det heller noko samlande på den måten at utdanningstilboda i dei ulike landa vert meir like – både i innhald og språkleg? I entusiasmen over den flotte visjonen som Bologna-avtalen er, ser det ut til at språkdiskusjonen har vorte gløymd. Bologna-avtalen er ikkje noko språkpolitisk dokument. Faktisk nemner ikkje sjølve avtalen språkspørsmålet med eitt ord. Dei språklege konsekvensane av

landske forskarar som er ekspertar på same spesialfelt. Konkurransen gjeld mellom anna utdeling av pengar frå EUs forskingspott. I namnet er alle EU-språka likestilte, men i røynda er det nærliggjande å bruke engelsk når ein skal sende ein søknad til ein komité samansett av ekspertar frå ulike land. Ein vert òg gjerne oppmoda til å ha med folk frå fleire land i forskargruppa, og igjen fell det gjerne naturleg å kommunisere i forskargruppa på engelsk og skape sluttproduktet på engelsk. Den språklege kvardagen vert altså styrd av andre omsyn enn vedteken språkpolitikk.

Det som tel

I konkurransetankegangen ligg det òg at mest muleg skal kunne målast og teljast. Til dømes vert alle vitenskaplege publikasjonar i Noreg registrerte i det som på folkemunne heiter «teljekantsystemet». I dette systemet er alle tidsskrift og forlag – norske og utanlandske – sorterte i tre kategoriar: Dei som ikkje tel i det heile, dei som tel som «vanlege», og dei som tel som «toppen». Kvar publi-

● «Inne i konkurransetankegangen ligg det òg at mest muleg skal kunne målast og teljast.»

avtalen har vist seg i kvardagen og er ikkje ein del av sjølve visjonen. I Noreg har det vorte teke som sjølvsagt at vi må tilby undervisning på engelsk for å trekkje til oss fleire utanlandske studentar.

I forskinga er det òg konkurranse og internasjonalisering som gjeld. Også på dette feltet står engelsk sterkt som fellesspråk, ikkje minst fordi forskarar har behov for å orientere seg om utanlandsk forskning og knyte kontaktar med utan-

kasjon i eit av dei «vanlege» eller eit av «topp»-tidsskrifta eller «topp»-forlaga utløyser ein pengepremie. Premien er fleire gonger større for «toppen» enn for dei «vanlege». Meininga er at forskarane skal strekkje seg etter å få resultatane sine på trykk i dei beste tidsskrifta eller hos dei beste forlaga, slik at kvaliteten på forskinga dermed aukar. Men dersom ein ser på lista over «topp»-tidsskrifta, er dei aller fleste av dei på engelsk. Det er dessutan ein regel som

seier at for å telje må tidsskriftet ha ein internasjonalt forfattarkrins. Det tel altså ikkje med dersom berre nordmenn skriv i det. For nokre fagfelt tel det heller ikkje dersom berre forskarar frå Norden skriv i tidsskriftet. Språket må dessutan vere eit som gjer forskingsresultatet «tilgjengelig for de fleste for-

meinte hi sida. Nei, meinte dei andre, dette har ikkje noko med språk å gjere, desse tidsskrifta er rett og slett dei beste, og det er berre rett og rimeleg å oppfordre til å skrive i dei, for vi vil jo sikre oss framifrå forskning, vil vi ikkje?

Ein kan meine kva ein vil om «teljekantsystemet», Bologna-avtalen, inter-

● «Kva ligg i ordet 'internasjonalisering? Skal det vere noko fleirkulturelt og mangfaldig?»

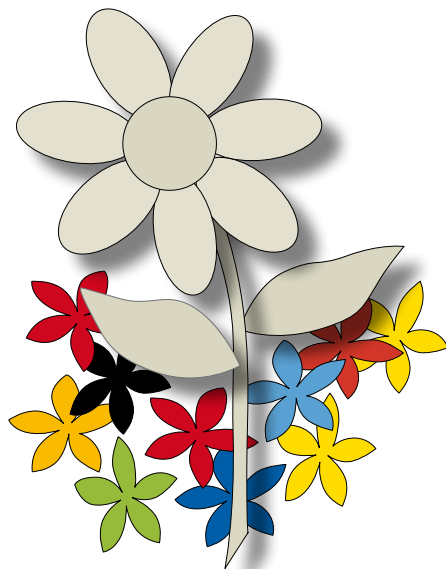
skere som kan ha interesse av det», korleis no enn dette skal tolkast. For å finne ut kva for tidsskrift som skal telje på toppen, ser ein mellom anna på kor ofte andre forskarar frå heile verda siterer frå dette tidsskriftet. Data om kor ofte eit tidsskrift vert sitert, vert henta frå ein amerikansk database.

Då teljekantsystemet vart lansert, braut det ut ein lang mediedebatt, der nokre forskarar hevda at systemet favoriserer dei som skriv på engelsk. Ein får meir pengar for å skrive i engelskspråklege tidsskrift, sa dei, og dei peika òg på at det er nokså håpløst for norskspråklege tidsskrift å komme med blant dei mest siterte på verdsbasis og dermed på topplista. Motstandarane i debatten meinte at norskspråklege tidsskrift rett nok gjerne hamnar på det «vanlege» nivået på lista, men at sidan det skal vere lettare å få resultatane sine publiserte her, kan forskaren også bruke mindre tid per artikkel. Han eller ho kan dermed få publisert fleire artiklar per år, slik at skilnaden i kroner ikkje blir stor. Ja, det ville kanskje lønne seg økonomisk å satse på å skrive på norsk? Likevel signaliserer heile systemet at ein helst skal publisere i dei prestisjetunge, utanlandske, engelskspråklege tidsskrifta, som t.d. Science og Nature,

nasjonalisering og «businessuniversitet»; utvilsamt er det både gode og dårlege sider ved alt. Men i alle fall er det sikkert at språkvitarar og språkpolitikarar ikkje er dei einaste som har noko å seie for korleis dei språklege tilhøva er, og kjem til å verte i framtida.

.....

Ragnhild Ljosland har doktorgraden i nordisk språkvitskap og har skrive om engelsk som akademisk språk i Noreg og om domenetap.

Hvorfor skal vi bry oss med særskriving?

■ KRISTIN ANDVIK HOAAS

Tar du en tekst litt mindre på alvor dersom den inne holder mange skrive feil? Ja? Synd for alle de som ikke behersker skrivemåten av sammensatte ord på norsk.

To av ordene i ingressen er særskrevet, det vil si at de delene som ordet består av, er skrevet hver for seg istedenfor sammen, som er det korrekte. I en undersøkelse av hvordan skoleelever skriver sammensatte ord, ville over halvparten skrive *kjempe sannsynlig* i to ord. Én av ti ville dele *fritids interesser*. En av fem skrev *DVD brenner* uten bindestrek.

Språkforskeren Arne Torp skrev en artikkel i Språknytt i 1984 om sine observasjoner av «unorsk særskriving, særlig i kunngjøringer og på plakater av ymse slag». Han skrev at ingen nordmann kunne være i tvil om at helt vanlige sammensetninger skulle skrives i ett, sammenhengende ord. I så måte kan det se ut som om nordmenns språkfølelse har endret seg siden den tid.

Jeg har undersøkt mønstrene i skoleelevers feil når det gjelder særskriving. 65 elever på VG1 har skrevet diktat av den samme teksten, en tekst med mange og ulike sammensatte ord. Det som er helt tydelig etter undersøkelsene, er at skriving av sammensatte ord er et problem for mange elever.

Jeg undersøkte elevers særskriving for å få vite mer om hvordan problemet ser ut. Ved å se på hvilke sammensetninger elevene delte, håpet jeg å kunne

si noe om *hvorfor* de særskriver. Den *grunnen* som vanligvis nevnes, er påvirkning fra engelsk, der sammensatte ord gjerne deles, med eller uten bindestrek. Den engelske særskrivingens mulige påvirkning på norsk kommer jeg tilbake til mot slutten av denne artikkelen.

Tall, forkortelser og navn

Diktatteksten som de 65 elevene skrev, inneholdt 82 ulike sammensetninger. Det er et lite materiale å generalisere ut fra, men noen tendenser er ganske tydelige.

For det første ser det ut til at sammensetninger der den ene delen *ikke* er et vanlig ord, oftere blir særskrevet enn vanlige sammensetninger. I materialet mitt har jeg for eksempel ord med tall (50-tallet), forkortelser (DVD-brenner), særnavn (Tønsberg-skole), engelske ord (widescreen-skjerm) og fraser (stå-på-jente). Disse ordene blir med få unntak særskrevet langt oftere enn sammensetningene med kun vanlige norske ord. Tendensen er også at flere utfordringer på en gang gir mer særskriving. Det hyppigst særskrevne ordet i undersøkelsen var *5-i-1-minnekortleser*, en sammensetning med frase, tall, sammen-

satte ledd og god lengde. Bare tre av informantene skrev ordet uten å legge inn ett eller flere mellomrom, og det var nærmere 20 ulike skrivemåter: *5i 1 minnekort leser*, *5/1 minnekort leser*, *5 i 1 minnekort leser*, *5-i-1 minnekortleser*, *fem i enminnekortleser* og så videre.

Det ser altså ut til at innslag av spesielle faktorer som tall, forkortelser og navn gjør mange av elevene usikre på hvor ordgrensene går.

Lange ord deles

Når jeg har sett på de helt vanlige sammensetningene, som for eksempel *hjer-tesukk*, *kallenavn*, *testvinneren*, *ungdomsskoleelev* og *kjempesannsynlig*, har jeg blant annet undersøkt hvordan lengde og kompleksitet samvarierer med mye eller lite særskrivning.

Sammensetninger kan være sammensatte på flere nivåer. Ord som *bildebehandlingsfunksjoner* og *sommerfuglserviset* har sammensatte forledd, slik at hver sammensetning inneholder tre ulike ordstammer. Sammensetninger kan også være langt mer komplekse enn dette. Ettersom særskrivning er deling mellom ordstammer i et sammensatt ord, kunne man kanskje tenke seg at komplekse sammensetninger med flere muligheter for deling ville blitt særskrevet oftere enn sammensetninger med bare to ordstammer, som er det vanligste. Men når jeg sammenligner lange, enkle sammensetninger med like lange, komplekse sammensetninger, er det liten forskjell på hvor mange elever som deler ordene. Toledningen *kontrollpanel* er for eksempel særskrevet av like mange elever som treledningen *nettverkskort*, nesten én av ti. Det kan altså se ut som om lange ord er mer utsatt for særskrivning enn korte sammensetninger.

Jeg har også undersøkt hvilken rolle fuge-s-en spiller. Mange norske sammensetninger har en s-lyd mellom ord-elementene, som for eksempel i *fartsdump* og *frigjøringskamp*. Lyden bidrar ikke til betydningen av ordet, men den letter uttalen. (Forsøk å si *fartsdump* uten s! Det virker veldig rart.) Fugen viser altså at dette er et sammensatt ord. Likevel er det mange elever som deler slike sammensetninger og skriver *yrkesveiledning* og *nettverks kort*. Disse ordene særskrives like ofte som tilsvarende sammensetninger uten fuge-s. Fuge-s ser altså ut til å være verken forvanskende eller forenkende.

Kjempe få og super viktig

Det viser seg at sammensetninger med innslag av preposisjoner eller adverb, som *inneværende*, *påstå* og *utført*, nesten aldri særskrives. Sammensetninger med verb i forledd eller etterledd deles heller ikke så ofte. Mest delt blir ord med adjektiver og substantiver i både forledd og etterledd. Det er også stor variasjon. Men når det gjelder ordklasser, ser det ut som om elevene lettere lar seg forvirre når de skal skrive sammensetninger som representerer objekter (eller ting) enn prosesser og omstendigheter.

Blant sammensetningene, som består av ulike kombinasjoner av substantiv og/eller adjektiv, er det noen ord som skiller seg ut, for eksempel *kjempesannsynlig*, *superviktig* og *superkarakterer*, altså sammensetninger der forleddet har en forsterkende funksjon. Dem har inntil 60 % av elevene særskrevet. Et kort ord som *kjempefå* er for eksempel delt av hver annen testperson. Det tyder på klar forvirring når det gjelder sammensatte ord og ordgrupper som kan ha samme funksjon. *Kjempefå* og *super-*

viktig kan uten betydningsforskjell byttes ut med *veldig få* og *svært viktig*, men dersom man skal forklare hvorfor det er riktig eller galt med mellomrom, krever det gode grammatikkunnskaper og et språk om språket.

Intuisjon eller kunnskap?

Jeg har gitt en rekke eksempler på særskrivingsfeil hos testpersonene. Den gode nyheten er likevel at de fleste skrev

MTV-ungdommer som særskriver. Også skolebarn som ikke ennå forholder seg til engelsk skriftspråk, særskriver norske sammensetninger.

Jeg er usikker på hva man kan vinne ved å finne ut om norsk særskrivning skyldes påvirkning fra engelsk. For meg virker det mer formålstjenlig å spørre hva vi kan gjøre for å motvirke særskrivning. Da tror jeg at det kan ha noe for seg å kartlegge hvilke sammensetninger

- «Skal du fremstå med autoritet og troverdighet gjennom tekstene dine, må du i det minste skrive riktig.»

de fleste sammensetningene riktig. I Arne Torps særskrivingsartikkel fra 1984 står det at norske språkbrukere *vet* at sammensatte ord skal skrives sammen, at de har en følelse for hva som er riktig. Mine testpersoner har helt tydelig en språkfølelse som oftest fører til samskriving av sammensatte ord.

Enkelte informanter hevdet de kunne *høre* at det skulle være mellomrom der det egentlig var galt med deling. Særlig ved sammensetninger som *kjempefå* og *superviktig* var mange av elevene skeptiske da jeg kunne overraske dem med at det var galt med mellomrom. Dette vitner om et behov for kunnskap om språkstruktur, som kan hjelpe elevene til å skrive rett der intuisjonen svikter.

Påvirkning fra engelsk?

Spørsmålet om særskrivning i norsk skyldes påvirkning fra engelsk skriftspråk, er ofte stilt, men vanskelig å svare på. Det er gode argumenter både for og mot. Særskrivning som feiltype har for eksempel økt de siste tiårene, parallelt med en sterk britisk og amerikansk kulturpåvirkning generelt. Men det er ikke bare

særskrives, og å forsøke å se hva det kan si oss om manglende grammatiske kunnskaper hos språkbrukerne.

Eresånøya?

Hvorfor er det viktig at skolen bruker tid og krefter på å lære elevene kommaregler, stor forbokstav og riktig skrivemåte av sammensatte ord? Som lærerspire har jeg vent meg til å gripe til læreplanene for å begrunne innholdet i faget mitt. I Kunnskapsløftets lærerplaner for norskfaget står det at elevene skal få «trening i å være deltakere i en demokratisk offentlighet og et arbeidsliv som mer enn noen gang er avhengig av mennesker som mestrer språk og tekst». Skal du fremstå med autoritet og troverdighet gjennom tekstene dine, må du i det minste skrive riktig, altså skrive sammensatte ord sammen. Så lenge *det* er normen.

.....

Kristin Andvik Hoaas har en mastergrad i nordisk språkvitenskap, har hatt mastergradsstipend fra Språkrådet og arbeider som timelærer ved Universitetet i Oslo.

Foto: © Marthe Grønsvæen

Nysmidde ord

■ IDA FAUSKANGER OG ANNE HØY HORSBERG

Hvor kreative er vi når vi lager nye ord? Er vi i stand til å lage gode nye ord ut fra et kunstig skapt behov for en ny betegnelse for et velkjent fenomen?

Disse spørsmålene opptok en gruppe nordister fra Universitetet i Bergen da de planla og gjennomførte posten «Ordsmia» på forskningsstasjonen «Språknettene» under Forskningsdagene i Bergen 2008. Her er noen av forslagene:

Den smerten man kjenner i hodet når man spiser eller drikker noe svært kaldt veldig raskt

Dette var et fenomen som barn i alle aldrer kjente til. I mange forslag var

ordvariantene direkte oversettelser av det engelske uttrykket *brainfreeze*, som *hjernefrys* og *hjernefrost*. Men det kom også inn mer kreative ord, for eksempel *isgys*. Dette har kun to stavelser og klinger godt på grunn av bokstavrimet. Bestanddelen *is* beskriver at noe kaldt framkaller reaksjonen, og *gys* gir assosiasjoner til noe ubehagelig, slik som smerte. *Ispine* var et annet godt ord, som gir assosiasjoner til ord som *ispinne* og *hodepine*. Ispinnen kan være årsak til smerten, og *pine* er et velkjent smertebegrep for hodet. Ordet *toppsjokk* var

også velklingende. Slik smerte setter inn like plutselig som et *sjokk*. Smerten er her plassert i *toppløkket*, rimordet som vi får assosiasjoner til.

Den følelsen man får når Brann vinner seriegull

I flere av forslagene så vi at forslagsstilerne spiller på at *Brann* er et flertydig ord, som kan bety både laget 'Brann', 'ild', 'det å brenne for noe', 'lidenskap' med mer. *Seriebrann* syns vi beskriver en intens brann eller varm følelse som kommer i kast eller serier i kroppen. I tillegg assosierer vi til det at laget Brann har vunnet i fotballserien. Kanskje ligger det også forventninger i ordet om at Brann-seieren skal komme i serier. Ordet *rødrus* kan være beskrivende for den rusen et rødkledd lag gir sine tilhengere når det kaprer gullet. Her presenterer fargen *rødt*, en liten enkelt-del, helheten som er laget Brann, og *rus* beskriver supporterernes begeistring. Et kort og greit ord, som også har bokstavrim. Andre forslag var *brannfryd*, *brann-gasme*, *gullglede*, *brennensk* og *gledesbrann*.

Det som skjer når et plutselig latteranfall gjør at mat og drikke spruter ut av munn og nese

Særlig barn syntes at dette var et morsomt fenomen å assosiere rundt. Ordene *latter*, *mat* og *sprut* gikk igjen i de fleste orddanningene, som *latterdusj*, *latterfontene*, *latteroppkast*, *lattersprut*, *mateksplosjon*, *matsprut*, *sprutanfall* og *sprutglede*. Forslagene *lekast* og *gapkast* gir assosiasjoner til både latter og oppkast, det siste også til *gapskratt*. Gapskratt er i seg selv en eksplosiv latterform som kan fremkalle slike reaksjoner

som ordet betegner. Hvis man for disse to forslagene til nye ord ser vekk fra *oppkast* i betydningen 'spy', kan en også tolke å *kaste opp* som verbet for det en fontene eller vulkan gjør. *Latterfontene* og *humorvulkan* var da også ord som kom inn. *Ejakumaterer* tiltrakk seg oppmerksomhet da sammensetningen av verbet *ejakulere* og substantivet *mat* gir assosiasjoner til et utbrudd der mat hører med. Av den mer poetiske sorten vil vi trekke frem *kraniecran*. Lydlikheten mellom *kranie* (fra *kranium*) og *cran* og den anatomisk referansen gir også et godt og gjennomtenkt nyord.

En sang man har på hjernen

Det skulle vise seg at mange bergensere i grunn var fornøyde med uttrykket «Eg har 'an på hjernen» slik det er. Publikum prøvde likevel å finne alternative ord, men det virket som mange var påvirket av den eksisterende beskrivelsen av fenomenet, slik at vi fikk ord som *hjernelåt*, *hjernelodi*, *hjernesang*, *hjernevise* og *sanghjerne*. Forslaget *hjernekerne* skilte seg ut fra de andre på grunn av bokstavrimet og bruken av ordet *kverne*, som refererer til uttrykket *noe kverner rundt i hodet*. Ellers syntes vi at det var kreativt å bruke *øreorm* om dette fenomenet. Ordet skaper en visualisering av hvordan den irriterende sangen kryper inn i hodet ditt gjennom øregangen. Men *Ohrwurm* fins allerede på tysk.

.....

Ida Fauskanger har magistergraden i nordisk språkvitenskap.

Anne Høy Horsberg holder på med en masteroppgave i nordisk språkvitenskap.

Den fyrste lova på nynorsk

■ KJETIL AASEN

Før 1895 fanst det inga sams normaltids tid for heile Noreg. Kvar stad hadde si lokale tid. I 1894 vart *log um sams normaltids tid for kongeriket Norig* vedteken.

I 1885 gjorde Stortinget det såkalla jamstillingsvedtaket: «[D]et norske Folkesprog som Skole- og officielt Sprog sidestilles med vort almindelige Skrift- og Bogsprog.» Etter det tok det ni år før den fyrste nynorske lova, *log um sams normaltids tid for kongeriket Norig*, vart vedteken.

Årsaka til at ein ville innføra éi sams normaltids tid for Noreg, var omsynet til jarnvegen. Éi sams normaltids tid for heile Noreg ville gjera det enklare å planleggja rutetabellane. Den opphavlege lovproposisjonen som jarnvegsnemnda handsama, var på bokmål. Men saksordføraren var Marius Hægstad, som i 1899 vart utnemnd til den fyrste professoren i «landsmaalet og dets dialekter», og som i 1906 vart fyrste formannen i Noregs Mållag. Formannen i nemnda var Jørgen Løvland, seinare statsminister og formann i Noregs Mållag.

Hægstad sette teksten om til nynorsk. Det var lite usemje om sjølve innhaldet i lova, men det vart strid om målforma. Både i Odelstinget og Lagtinget vart det eit ordskifte om nynorsk i det heile var eigna som lovspråk. Somme argumenterte m.a. med at nynorsk var «let» og «mangelfuldt» og difor ueigna i lover. Dei nynorskvenlege argumenterte med at når jamstillingsvedtaket var gjort, laut det òg gjelda lovtekstar. Til sist vedtok Odelstinget lova med 44 mot 38 røyster og Lagtinget med 18 mot 10. Sjølve lovteksten var ikkje lang:

«§ 1 Fraa den 1ste januar 1895 skal midteldtid fyr den meridianen, som ligg 15 gradar austanfyrr Greenwich, vera det loglege klokkeslætte i Norig.

§ 2 Naar normaltids tid etter denne logi er innførd, og det daa maatte visa seg trong til aa byta um nokot klokkeslætte, som er nemnt i eldre loger, skal kongen kunna taka avgjerd um slikt umbyte fyr det heile land elder fyr einskilde landsluter.»

Det var ikkje før i 1916 at den neste lova med tekst på nynorsk vart vedteken, og det var ei endringslov til normaltidslova. I 1920 kom dei to neste sjølvstendige lovene på nynorsk. Frå 1920-talet og utetter vart nynorsk etablert som lovspråk, og det kom nye lover på nynorsk jamleg.

1. januar 2008 tok den nye *lov om målenheter, måling og normaltids tid* til å gjelda, og samstundes vart *log um sams normaltids tid for kongeriket Norig* frå 1894 oppheva.

.....

Kjetil Aasen er rådgjevar i Språkrådet.

Pizza og chili i Litauen

Pizza og chili et dei i Litauen òg, til dømes på stader med italienske namn som *Chili pizza*, *Milano pizzeria* og *Pizzeria Ciao*. Men det er ikkje visst at folk frå andre delar av verda skjønner det med ein gong, for litauarane skriv så å seia alltid utanlandske ord – namn også – på litauisk vis. Namna på desse tre pizzeriaene skriv dei *Čili pica*, *Milano picerija* og *Picerija Čiau*, men dei uttalar dei om lag slik som me gjer.

Ein kan gå på bar òg, for litauarane har det lånordet, men det må ha litauisk utsjånad, og difor heiter det *baras*. Endinga *-as* viser at *baras* er eit hankjønnsord. Taxi heim er det lettare å få auge på, for dei skriv *taksi*. At *taksi* endar på *-i*, viser litauarane at *taksi* er eit utanlandsk ord.

Tungt og latterligt Sprog

Tyge Jesper Rothe, som levde fra 1731 til 1795, var en dansk filosofisk forfatter. Om ham skriver cand.mag. og bibliotekar J. Clausen blant annet dette i Salmonsens store illustrerede Konversationsleksikon, bind 15, som kom ut i 1905:

«Hans naturfilosofiske Studier, som de navnlig komme til Orde i «Philosophies Ideer til Kundskab om vor Art» [I-II, 1788] ere rige paa frisindede og fremskredne Tanker, som en ganske ualmindelig uheldig og knudret Stil imidlertid højlig pletter. Allerede i hans Samtid afholdt hans tunge og latterlige Sprog de fleste fra at give sig i Kast med hans Arbejder, og nu er det vel kun en og anden Specialforsker, der har Lyst til at bryde gennem Skallen ind til den Kerne, som unægtelig findes.»

Fornemt skal det være!

Karl-Theodor Maria Nikolaus Johann Jacob Philipp Wilhelm Franz Joseph Sylvester, Freiherr von und zu Guttenberg, er den nye økonomiministeren i Tyskland. Hans kone, som også er adelig, har tittelen Gräfin von Bismarck-Schönhausen, men hun, stakkar, heter bare Stephanie til fornavn.

Teki ut av ordboka

I den nye utgåva av Oxford Junior Dictionary er mellom anna dei orda som tyder 'biskop', 'kapell', 'imperium' og 'monark' tekne ut.

Alle desse har med religion og engelsk historie å gjera, seier dei som kritiserer dette, og ottast for at engelske born mister kontakten med si eiga historie.

Ordbokforfattarane forsvarar seg med at ordboka må spegla eit moderne, fleirkulturelt mediasamfunn, og difor har ord som tyder 'breiband', 'kjendis', 'blogg' og 'MP3-spelar' fått plass i ordboka.

Den svenska stormakts- tidens språkliga överdåd

■ CECILIA CHRISTNER RIAD

De lärda talade latin, handelsmännen tyska, och i provinserna talade man som man alltid gjort. Svenska var helt enkelt inte språket för det svenska riket. Men rikskansler Axel Oxenstierna (1583–1654) ville annorlunda.

Under stormaktstiden (1611–1718) växte Sverige så att det knakade. Riket utökades med många områden i det som i dag är Ryssland, Baltikum, Polen och Tyskland. De var Bremen-Verden, svenska Pommern, Wismar, Estland, Livland, Ingermanland och Kexholms län. Också landskapen Skåne, Blekinge, Halland och Bohuslän tillkom. Och Finland var ju sedan länge svenskt. Resultatet blev en konglomeratstat, en brokig sammanslutning av områden med mycket olika förhållanden till centralmakten vad gällde lagar, rättssystem, privilegier – och språk.

Två saker var viktiga för stormakten Sverige: den lutherska läran och trohet mot kungen. Det som vi i dag förknippar med en stat, ett gemensamt språk, var inte lika angeläget.

– Total försvenskning bedrevs egentligen bara i Skåne, Blekinge och Hal-

Det stora projektet för stormakten var i stället att göra goda lutheraner av alla inom rikets gränser. Och i det projektet användes inte svenska, utan de lokala språken. Först och främst översattes Luthers lilla katekes till de olika folkspråken, allt ifrån samiska i norr till ryska, estniska och lettiska i öster och indianspråket lenni-lenape i provinsen Nya Sverige i nuvarande Delaware.

Votiska och ingriska

I Ingermanland var invånarna födda grekisk-ortodoxa. Här talades de i dag nästan utdöda språken votiska och ingriska, besläktade med estniskan och finskan. De var talade språk, skriftspråk fanns inte, och katekesen översattes därför till finska tryckt med kyrilliska bokstäver.

– Man lockade också dit finska bönder, goda lutheraner, mot ersättning för

● «Total försvenskning bedrevs egentligen bara i Skåne, Blekinge och Halland.»

land, berättar Gun Widmark, professor emerita i svenska. Där fick prästerna inte predika på danska eller tyska, och skrivelser måste vara på svenska.

att stärka den rätta tron i området, berättar Raimo Raag, professor i finsk-ugriska språk vid Uppsala universitet. Ingermanland var dessutom förvisnings-

ort för förbrytare, ett dåtidens Sibirien. Voterna och ingrierna försumrades, och många flydde till Ryssland.

År 1627 lät Gustav II Adolf biskopen i Västerås, Johannes Rudbeckius, göra en visitationsresa i Östersjöprovinserna. Han beskrev den religiösa situationen som mycket dålig. Prästerna kunde inte tio Guds bud, församlingsborna fick hjälpa fulla präster upp i predikstolen och de tyska prästerna kunde inte församlingsbornas språk, det vill säga estniska och lettiska.

Då restes det krav på att prästerna skulle lära sig de lokala språken. Det gavs ut kyrkohandböcker på estniska respektive lettiska och tyska, och prästerna förelades att läsa upp predikningar ur dem.

«Förutom den lutherska tron var troheten mot kungen centralt för den unga stormakten. Följaktligen svors trohetseden i hären på folkspråken.»

Allmogen talade alltså estniska, lettiska och liviska i dessa områden. För dem upprättades också skolor med estniska och lettiska som undervisningsspråk. Överheten, däremot, talade tyska. Framför allt Estland hade en stark statsrättslig ställning, och det var skälet till att den privilegierade samhällseliten utsattes för försvenskningförsök. Som ett led i detta grundades i slutet av 1600-talet svenska skolor vid sidan av de tyska som redan fanns.

I Östersjöprovinserna levde även en svensktalande befolkning. Många svensktalande valde också att studera vid universitetet i Dorpat (nuvarande Tartu i Estland), och somliga blev kvar som präster i området.

«Det stora översättningsprojektet omfattade förutom katekesen också

psalmboken, Bibeln och postillor.» Böckerna gavs ut av det lokala konsistoriet, det högsta kyrkliga lokala organet.

– Man brottades med svåra översättningsproblem. Många företeelser i Bibeln fanns ju inte på de olika folkspråken, säger Bo Andersson, professor i tyska vid Uppsala universitet.

Översättningarna gjordes på plats i provinserna och trycktes också lokalt. I Riga fanns redan ett tryckeri. I städer som Dorpat, Reval, Viborg och Åbo grundades nya tryckerier, ofta av tyskar eftersom boktryckarkonsten var av tyskt ursprung.

Förutom den lutherska tron var troheten mot kungen centralt för den unga stormakten. Följaktligen svors trohetseden i hären på folkspråken. Det fram-

går av handskrivna eder som finns bevarade. När Karl XII tillträdde svor manskapet i Estland och Livland honom trohet på både nordestniska och sydestniska. Också själavården i hären skedde på modersmålet.

Däremot gavs kommando på svenska. I hären kunde man inte blanda språk, utan kommandospråket måste vara entydigt. Här fick svenskan en central funktion.

Tyska – ett lingua franca

Under stormaktstiden invandrade många experter på de militära, administrativa, kulturella och kommersiella områdena till Sverige. De kom för att vara med om att bygga upp förvaltningen och näringslivet i en ung stormakt. Och flera av språk följde med dem. Då var

Stockholm redan tvåspråkigt, liksom de flesta nordiska städer. Man talade svenska och tyska.

Tyska familjer behärskade Östersjöhandeln, och därför var handelsspråket för köpmän och skeppare tyska. Många hantverkare var också tysktalande. Redan i mitten av 1300-talet hade det genom Magnus Erikssons stadslag bestämts att borgmästare och rådmän i svenska städer skulle vara till hälften svenskar och till hälften tyskar. På 1600-talet dominerades dock det kulturella Stockholm av borgarskap och adel av tysk härstamning.

Det enda gymnasium som fanns i Stockholm var tyskt.

– Nästan alla verkar ha kunnat tyska, berättar Bo Andersson. Det var helt enkelt ett *lingua franca*. En resenär kunde alltid räkna med att träffa någon som talade tyska.

De flesta talade en enkel, oböjd tyska. Den var funktionell, men knappast vacker. En del kände därför behov av att lära sig språket ordentligt.

– Författaren till den tidens grammatik, Swen Ingemarsson Tiliander, menade att en svensk faktiskt måste begripa att det låter helt fruktansvärt för tyska öron med felböjd tyska. Grammatiska fel kunde till och med förorsaka tarmvred hos den tyske samtalspartnern!

Tyskan tycks även ha varit den kungliga familjens ”hemspråk”. Gustav II Adolf skrev på tyska till sin mor, som var tysk prinsessa. Men framför allt var tyska det religiösa språket. Det var ju Martin Luthers språk, och mycket religiös litteratur, till exempel andaktsböcker, var skrivna på tyska. Att många präster hade studerat vid tyska universitet bidrog också till tyskans starka ställning.

Språklig mångfald

I det politiska livet var tyskan självklar. Många av de nyintroducerade adelsmännen var tyskar. Men språken blandades friskt. I adelsståndets riksdagsförhandlingar talade ledamöterna det språk som kändes naturligt för dem. Den 16 oktober 1644 voterade man till exempel om adelns kostnader för militär utrustning. I diskussionen, som finns nedtecknad i protokoll, kan man höra Joachim Transehe meddela sin åsikt på tyska och Louis de Geer framföra sin sak på nederländska, medan Class Planting talar svenska.

Tyska, nederländska och svenska om vart annat alltså. Louis de Geer ingick i den stora grupp nederländare som hade invandrat till Stockholm och Göteborg för att driva handel.

Men vid den här tiden talades även franska, finska och ryska i Sverige. Franskan kom bland annat med valloerna. Inom adeln började den bli ett måste, även om den först på 1700-talet slog igenom med full kraft. Engelskan däremot var än så länge förvånansvärt lite representerad.

Finska talades, förutom i den finska rikshalvan, också av stora grupper i Stockholm, Mälardalen och Finnmarken. I Grythyttans kyrka i Västmanland predikades både på svenska och på finska.

Trots denna språkliga mångfald var det ont om tolkar. De enda man känner till var de så kallade rysstolkarna. De verkade i Stockholm. Dels skötte de korrespondensen mellan den ryska och svenska utrikesförvaltningen, dels assisterade de vid besök av ryska handelsmän. Det senare var till och med bestämt i lag.

Olika funktioner

I flerspråkiga samhällen får språken olika funktioner. Latinet var lärdomsspråket. I drottning Kristinas skolordning ålades eleverna att tala latin på rasterna, och på universiteten förelästes på latin. När Karl XII (1682–1718) ville ändring, och påbjöd att professorerna

och inte på svenska. Han uppmanar alla kungliga tjänstemän att besvara utländska brev på svenska, såvida dessa inte är på latin.

Sedan levde han inte alltid som han lärde. Vid ett besök i Wismar skrev han två brev till dåvarande överbefälhavaren, Johann Banér. Det ena var på sven-

«I flerspråkiga samhällen får språken olika funktioner.»

skulle föreläsa på svenska, så vägrade de.

– Det var för svårt för dem. De hade aldrig tänkt på svenska i de här sammanhangen, berättar Hans Helander, professor emeritus i latin. Det var fantastiskt hur flytande deras latin var.

Alla avhandlingar skrevs på latin, och när man någon gång försökte skriva på svenska blev det ett blandspråk.

– Det ser man på Linné, så fort han kommer in på vetenskap så glider han över till latin.

Även värtaligheten och poesin följde med latinet. Det var därför också propagandaspråket på vilket man hyllade furstarna, Sveriges ära och kungarnas bedrifter. Latinet var normalt också diplomatens språk. Ett språk som inte var någons modersmål, och därför neutralt. När det franska sändebudet tilltalar rikskansler Axel Oxenstierna på franska svarar han demonstrativt på svenska.

– Hans budskap är: «Vi är också en stormakt. Meddela er på latin, annars på svenska!», säger Hans Helander.

Oxenstierna ville förstas inte känna sig underlägsen fransmännen. Men det var inte bara det. I det flerspråkiga riket var han en av få som förstod svenskans betydelse. Han beklagar sig till exempel över att en del svenskar skrev på tyska,

det andra på tyska. Vilket språk det blev berodde på vilket språk som jourhavande sekreterare behärskade.

Språkpatritism

Oxenstierna var nu inte ensam om att vara språkpatrit. Sverige var vid den här tiden väldigt upptaget med att finna sitt ärofulla förflutna. De lärda spekulerade över om inte Sverige rent av kunde vara urhemmet på jorden och det svenska språket själva urspråket, där andra kunde finna sina rötter. Olof Rudbeck skrev därför faktiskt på svenska, som visserligen sedan översattes till latin.

– Samtidigt som man hade dessa högstämda tankar om svenskans ärorika ursprung så var centralmakten oerhört pragmatisk i sin hantering av provinserna. Här kan man verkligen tala om dubbel bokföring, säger Bo Andersson.

Den dubbla bokföringen var mycket tidstypisk. Precis sådan var barocken, konstepoken som var samtida med Sveriges storhetstid. Dikter som lovprisade den enväldige Karl XI (1655–1697), skrivna och tryckta i Stockholm, kunde vara på svenska såväl som på latin eller tyska. Allt genomsyrades av barockens överdåd, även den språkliga mångfalden.

Ett riksspråk

Att informera undersåtarna om hur det gick för de svenske i krigen låg bakom det man kan kalla Oxenstiernas mediala revolution. Med postväsendet kom dessa nyheter ut i landet. Vad som hände i det politiska livet här hemma fick folk däremot inte veta.

Den mediala revolutionen var en del av det inhemska projektet att styra och disciplinera invånarna. Och för detta krävdes ett riksspråk. Här var det inte de utländska språken som spökade, utan den stora variationen inom landet. De svenska dialekterna var sinsemellan mycket olika, så olika att vissa kunde betraktas som egna språk.

Hur språket såg ut lokalt känner vi bland annat genom det lokala diktandet. Den stora litterära genren under 1600-talet var tillfällesdikter, till exempel vid bröllop och andra festligheter.

– Det var vanligt att brudpar vid detta intima tillfälle hyllades med en dikt på dialekt – eller för den delen på något av folkspråken i den svenska konglomeratstaten, säger Gun Widmark.

– Hyllningsdikter finns bevarade, men annars vet vi så lite om 1600-talet. Det är förvånansvärt lite utgivet.

Den rikssvenska som folk kom i kontakt med hörde de i kyrkan. Där mötte de högläsning ur Bibeln, predikningar och kungörelser. Man var också bekant med skriftspråket. Läskunnigheten var stor, det vet man från husförhören.

Ute i landet rädde därmed en sorts tvåspråkighet, ett språk för den egna miljön och ett för folk utifrån. På vissa håll, som i Dalarna, kallades språket för utomstående helt enkelt för svenska.

Ett offentligt och ett privat språk

Också i de högre kretsarna kom språket att delas upp i ett offentligt och ett pri-

vat. Under 1600-talet koncentrerades kulturlivet och landets styrelse till Stockholm, och kraven på ett offentligt språk blev större. Hovspråket kom att bli accepterat som allas språk, en sorts riksspråk. Hovet var en stor institution i samhället, bara vagt avgränsad från riksstyrelsens centrala organ, kansliet. Hovspråket var troget skriften och betraktades som det bästa språket.

– Censorn som kontrollerade det politiska innehållet i all korrespondens och allt som trycktes höll också ett öga på det språkliga, berättar Gun Widmark.

Det privata talet lät fortfarande olika i olika delar av landet och var socialt skiktat. Den östra delen av nuvarande Sverige framstod som den mest prestigefyllda, och det gjorde också den svenska som växte fram i de högre kretsarna där. Stockholm blev det centrum som spred sin dialekt.

Ett av de få bevarade exemplen är Agneta Horns självbiografi. Hon var dotterdotter till Axel Oxenstierna och borde därför känna till det adliga talet, men i våra öron låter hon påfallande dialektal.

– Säkert hänger det samman med att hon var kvinna, säger Gun Widmark.

Någon större plats tycks inte det offentliga talet ha haft i Agneta Horns språk. Men så småningom kom det offentliga att breda ut sig på bekostnad av det privata.

.....

Cecilia Christner Riad er vitenskapsjournalist og redaksjonssjef i det svenske populærvitenskapelige tidsskriftet *Forskning & Framsteg*.

OM SPRÅKRÅDET

Språkrådet er statens fagorgan i språkspørsmål og er underlagt Kultur- og kirkedepartementet.

Målet for arbeidet i Språkrådet er at norsk skal være i bruk i alle deler av samfunnslivet også i framtiden – og ikke bli tilsidesatt av engelsk.

Vi vil gi det offentlige, næringslivet og folk flest tro på at norsk språk duger, og arbeider for å øke kunnskapen om norsk språk.

Dette gjør Språkrådet for å styrke det norske språkets stilling:

- Vi informerer på nettsidene og i publikasjonene våre om god og rett norsk
- Vi svarer på om lag 10 000 språkspørsmål på e-post og telefon i året
- Vi arrangerer konferansen *Språkdagen* hvert år for å skape debatt om aktuelle utfordringer for norsk språk
- Vi har en egen språktjeneste for statsorganer som gir råd til statsansatte om hvordan de kan skrive klart og godt
- Vi arbeider for at ikt-produkter skal bygge på norsk tekst og tale, og for å utvikle norskspråklig fagspråk og terminologi
- Vi gir diplom til næringsdrivende som har gitt virksomheten et godt, kreativt norsk navn
- Vi godkjenner ordbøker og ordlister til bruk i skolen
- Vi fører tilsyn med at alle statsorganer følger kravene til fordeling av bokmål og nynorsk
- Vi gir råd om hvordan stedsnavn skal skrives på kart og veiskilt
- Vi samarbeider med offentlige og private institusjoner om tiltak som styrker bruken av norsk
- Vi forvalter rettskrivningen i nynorsk og bokmål og følger med på hvordan språket utvikler seg

Direktøren i Språkrådet er leder for 30 ansatte. Styret i Språkrådet er utnevnt av kulturministeren. Språkrådet har fire fagråd som er referansegrupper med språkkyndige og språkengasjerte personer fra hele samfunnet. Fagrådene gir innspill og råd om saker på sine fagfelter.

www.sprakradet.no
www.sprakradet.no

SPRÅKRÅDET
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

TELEFON: 22 54 19 50
TELEFAKS: 22 54 19 51

ANSVARLIG REDAKTØR:
Sylfest Lomheim

INFORMASJONSSJEF:
Svein Arne Orvik

REDAKTØRER:
Svein Nestor
svein.nestor@sprakradet.no

Åsta Norheim
asta.norheim@sprakradet.no

ABONNEMENT OG
ADRESSEENDRING:
lars.erik.klemsdal@sprakradet.no

Signerte artikler fra
eksterne skribenter står
for forfatterens syn.

Ettertrykk tillatt når kilden er
oppgitt.

OPPLAG: 25 000
Tekstene i dette nummeret fins
også på Internett:
www.sprakradet.no

Fire nummer i året
Redaksjonen avsluttet 30.3.2009

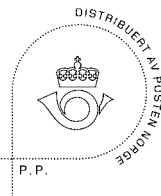
DESIGN: Grafisk Form
LAYOUT: www.cmykdesign.no
TRYKK: 07 Aurskog

ISSN 0333-3825

OMSLAGSBILDE:
Foto © Språkrådet

B

NORGE/NOREG

HISTORIA BAK

MÄNTYRANTA JA HAAPARANTA

Mäntyrinta og *Haaparanta* har mykje sams:

- 1 Både orda er finske.
- 2 Både er samansette ord.
- 3 Både førsteledda i samansetningane er namn på treslag.
- 4 Både trenamna er ekte finske ord. *Mänty* tyder 'furu', *haapa* tyder 'osp'.
- 5 Både orda endar på *ranta*, som tyder 'strand'.

Mäntyrinta tyder altså 'Furustrand'. *Haaparanta* tyder 'Ospestrand' og liknar svært på namnet til den nordsvenske byen *Haparanta*, som opphavleg er nett det same ordet.

Det finske lydsystemet tillet ikkje meir enn éin konsonant i framlyd av eit ord. Difor vart det nordiske ordet **strand** til **ranta** då finnane lånte det for svært lenge sidan. Når **Stockholm** på finsk heiter **Tukholma**, er årsaka den same. Andre døme er **stall**, som vert til **talli**, **stol**, som vert til **tuoli**, og **skinke**, som vert til **kinkku**.

Ordet *ja* i overskrifta tyder 'og'. Finsk har det frå *jah* ('og') i det gamalgermanske språket gotisk. Dei finske orda **kuningas** (konge) og **ruhtinas** (herre) liknar meir på **kuningaz** og **druhtinaz**, som finnane lånte frå urgermansk for over 2000 år sidan, enn det dei tilsvarande moderne nordiske orda gjer, til dømes svensk **konung** og **drottning**. Finsk er på somme område eit svært konservativt språk.

Svein Nestor
rådgjevar i Språkrådet

RETURADRESSE:
Språkrådet
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

ISSN 0333-3825